

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА**

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра соціології управління та соціальної роботи

Пояснювальна записка

до бакалаврської роботи

на тему

**«ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ
ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ»**

Виконала: студентка 4 курсу групи СР–45
першого (бакалаврського) рівня освіти
спеціальності 231 Соціальна робота
Рилькова Аліна Геннадіївна

Керівник: Сичова Вікторія Вікторівна,
доктор наук з державного управління,
професор, професор кафедри соціології
управління та соціальної роботи

Рецензент: доктор соціологічних наук,
професор Хижняк Лариса Михайлівна

Харків – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНО – ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА.....	7
1.1 Феномен домашнього насильства над дітьми: сутність, теорії виникнення ...	7
1.2 Види та наслідки домашнього насильства над дітьми	11
1.3 Загальні підходи та принципи соціальної роботи з сім'ями та дітьми, які зазнали домашнього насильства	16
Висновки до розділу 1	20
РОЗДІЛ 2. ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ.....	22
2.1 Проблема домашнього насильства над дітьми в Україні	22
2.2 Діагностування домашнього насильства над дітьми в Україні.....	25
2.3 Соціально–педагогічна профілактика домашнього насильства над дітьми та соціальна реабілітація дітей, які зазнали домашнього насильства	28
Висновки до розділу 2	35
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	36
3.1 Потреби дітей, які постраждали від домашнього насильства в умовах російсько-української війни.....	36
3.2 Рекомендації щодо використання технологій соціальної роботи у профілактиці та протидії домашньому насильству над дітьми.....	41
Висновки до розділу 3	49
ВИСНОВКИ.....	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	55

ВСТУП

Широкомасштабна агресія РФ проти України спричинила як гуманітарну, так і соціальну кризи, політичну та економічну нестабільність. Актуальним є питання розвитку принципів гуманних міжособистісних стосунків. Охорона дітей від насильства та запобігання злочинів проти них – завдання великої соціальної ваги, що вимагає комплексного підходу та міждисциплінарної співпраці.

Поліція задля забезпечення правопорядку щороку відвідувала понад 1 мільйону будинків, де відбувалося домашнє насильство. 90% дітей – втікачів, хоч і мають батьків, гинуть через негативне ставлення до них у сім'ї та не можуть повернутися додому. Навіть не дивлячись на те, що весь світ, і Україна в тому числі, кожного року 1 червня відмічають Міжнародний день дітей, існують тисячі невинних постраждалих від домашнього насильства дітей. Щодня ми можемо чути шокуючі новини відносно насильства, які транслюються по телебаченню та оприлюднюються в пресі, зокрема, побиття або вигнання батьками своїх дітей на вулицю.

Домашнє насильство над дітьми, на жаль не втратило своєї актуальності в умовах воєнного стану. За офіційними даними Національної поліції України, у 2022 році надійшло 244 381 звернення з приводу фактів домашнього насильства. Це на 40% більше, ніж у 2021 році (144 394). У 2022 р. до Національної поліції України надійшло 10% звернень від дітей [12]. До речі, 174 190 (70%) звернень належать особам, які представляли інтереси постраждалих від домашнього насильства. Діти-свідки – це також постраждалі від домашнього насильства. Однак, слід зауважити, що це лише ті випадки, які були зареєстровані, тоді як багато інших випадків насильства можуть залишатися прихованими і незрозумілими для широкої громадськості.

До суб'єктів, які займаються протидією насильства, входять представники правоохоронних органів, органів опіки та піклування, соціальної та педагогічної спільнот, а також медичних та психологічних служб. Проте, дії, спрямовані на створення ефективної системи профілактики та припинення насильства щодо дітей, нерідко стикаються з перешкодами, такими як відомчі обмеження та міжвідомча роз'єднаність, суб'єктивність у виборі недержавних організацій для співпраці, відсутність єдиних методичних і системних підходів до організації профілактичної роботи, ігнорування профілактичної спрямованості в роботі з дітьми і сім'єю, відсутність законодавчих норм і правозастосовної практики щодо захисту та реабілітації жертв, а також недовіра населення до правоохоронних органів та фінансові обмеження. Педагоги, поліцейські, соціальні та медичні працівники мають володіти необхідними навичками спілкування з постраждалими від домашнього насильства, аби запобігти приховуванню чи замовчуванню фактів насильства, особливо коли дорослі не зацікавлені у покаранні кривдника та реабілітації постраждалого від домашнього насильства.

Вчені, суспільні діячі, психологи-практики, соціальні педагоги та юристи досліджують проблеми насильства, теорії ненасильства, які спрямовані на покращення людських якостей. Філософи-Просвітителі Дж. Локк, Ж.Ж. Руссо, лікарі-практики (М. Монтесорі) також розглядали питання попередження насильства над дітьми. Серед сучасних дослідників, які працюють у цій сфері, можна виділити І. Звереву, С. Хлебіка, А. Мудрика, Л. Коваль, Г. Голованову, З. Білоусову, В. Бондаровську та інших.

Аналіз досліджень проблем профілактики насильства дітей у сім'ї дає підстави стверджувати, що на сьогодні немає чіткої концепції соціальної профілактики насильства дітей у сім'ї, і соціальна робота в цьому напрямі проводиться несистематично. Крім того, не досить добре розкрито зміст, форми та методи такої роботи. Посилений інтерес учених до соціальної роботи з дітьми, які постраждали від домашнього насильства, та пошук нових технологій

соціальної роботи з даною категорією клієнтів зумовили наукову актуальність дослідження.

Об’єкт дослідження – домашнє насильство над дітьми як проблема соціальної роботи.

Предмет – технології соціальної роботи з дітьми, які постраждали від домашнього насильства в Україні.

Мета бакалаврської роботи – визначення та обґрунтування технологій соціальної роботи з дітьми, які постраждали від домашнього насильства в Україні.

У відповідності до поставленої мети нами визначено такі *завдання* дослідження:

- дослідити сутність, теорії виникнення, види та наслідки домашнього насильства над дітьми;

- проаналізувати теоретичні підходи до соціальної роботи з дітьми, які постраждали від домашнього насильства;

- обґрунтувати застосування діагностування та соціально-педагогічної профілактики домашнього насильства як технологій соціальної роботи з дітьми, які постраждали від домашнього насильства;

- з’ясувати потреби дітей, які постраждали від домашнього насильства в умовах російсько-української війни та розробити рекомендації щодо використання технологій у профілактиці та протидії домашньому насильству над дітьми.

У роботі були використані теоретичні (аналіз наукової літератури, синтез, узагальнення, порівняння) та емпіричні (контент – аналіз) методи дослідження тощо.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що здійснено теоретичний аналіз проблеми домашнього насильства над дітьми як актуальної проблеми соціальної роботи та охарактеризовано основні технології соціальної роботи з дітьми, домашнього насильства.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що рекомендації щодо використання технологій профілактиці та протидії домашньому насильству над дітьми може бути використаний різними соціальними службами, соціальними працівниками, соціальними педагогами та волонтерами у своїй діяльності з даною категорією клієнтів і для розробки власних програм і технологій.

Робота містить: вступ, три розділи, висновки до кожного розділу, загальні висновки, бібліографічний список використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 59 сторінок. Список використаних джерел містить 43 найменування.

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНО – ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

1.1 Феномен домашнього насильства над дітьми: сутність, теорії виникнення

Домашнє насильство є проблемою глобального масштабу, яка коріниться не тільки в соціальному середовищі, але й має глибокі корені в людській природі. Це стосується не тільки певних суспільних утворень або політичних систем, але і універсально для всього світу. Проблемою жорстокого поводження з дітьми в різні часи займалися філософи, соціологи, педагоги, психологи, юристи.

Незважаючи на зростаючу кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, яка спостерігається як в Україні, так і в усьому світі, за останні роки відбулися позитивні зміни в політиці та практиці боротьби з цією проблемою. Незважаючи на це, домашнє насильство в усіх його формах залишається однією з найважливіших національних проблем будь – якої країни, і належить до порушень основних прав людини.

Згідно з Законом України «Про охорону дитинства» кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Дисципліна і порядок у сім'ї, навчальних та інших дитячих закладах мають забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості і виключають приниження честі та гідності дитини [32].

Всі теорії сімейного насильства можна розподілити на наступні:

Психологічні теорії, що вивчають домашнє насильство в дітей, акцентують увагу на тому, як стосунки між батьками та дітьми можуть впливати на виникнення насильства. Згідно з цими теоріями, насильство може виникати

внаслідок розладу в сімейних стосунках, таких як конфлікти, розлуки батьків, психологічні проблеми у батьків або дітей, батьківський стрес, депресія, почуття безнадійності та втрата контролю над життям.

Однією з основних теорій є теорія моделювання поведінки. Згідно з цією теорією, люди мають тенденцію повторювати те, що бачили в дитинстві, тому діти, які стають свідками домашнього насильства, можуть наслідувати цю поведінку, стаючи в подальшому або кривдниками, або постраждалими від насильства.

Інша теорія – *теорія навчання* – припускає, що діти навчаються поводитися жорстоко, якщо бачать, що ця поведінка приносить їхнім батькам те, чого вони хочуть.

Теорія прихильності також може мати відношення до домашнього насильства над дітьми. Відповідно до цієї теорії, діти, які не мають стійкої прихильності до батьків, можуть бути більш вразливими до домашнього насильства.

Інші психологічні теорії, такі як теорія відчуження, теорія соціального контролю та теорія соціальної трансформації, можуть також пояснити причини домашнього насильства над дітьми.

Соціологічні теорії виникнення домашнього насильства над дітьми зосереджені на дослідженні культурних та соціальних факторів, які сприяють виникненню насильства. Крім того, ці теорії стверджують, що економічний тиск, бідність, безробіття та соціальна незахищеність можуть сприяти насильству в родині.

Однією з таких теорій є *теорія соціальної екології*. За нею, домашнє насильство є результатом складної взаємодії соціальних, економічних, політичних, культурних та багатьох інших факторів. Наприклад, соціальний статус сім'ї, наявність роботи та економічні ресурси можуть впливати на рівень домашнього насильства.

За *теорією соціальної взаємодії*, домашнє насильство є результатом негативних стосунків між різними членами сім'ї, особливо коли сім'я переживає великий стрес.

Гендерна теорія також важлива в контексті протидії домашньому насильству. Згідно з цією теорією, насильство є результатом гендерної соціальної конструкції, коли чоловікам призначається роль лідерів сім'ї та годувальників, а жінкам – роль домогосподарки та піклування про дітей.

Згідно з *екологічною теорією*, домашнє насильство над дітьми може бути пов'язане з фізичним оточенням, у якому проживають батьки і діти. Наприклад, проживання в середовищі з великою кількістю промислових підприємств може негативно позначитися на здоров'ї батьків. Це в свою чергу може вплинути на психічний стан батьків та зробити їх більш насильницькими в поведінці.

Одна з теорій, що пояснює взаємозв'язок між людиною та її оточенням, є *теорія екосистеми*, запропонована У. Бронфенбреннером. Згідно з цією теорією, домашнє насильство над дітьми відбувається, коли порушується взаємодія між різними рівнями екосистеми. Наприклад, якщо батьки відчують стрес на роботі, можуть передати цей стрес на своїх дітей і вчиняти насильницькі дії.

Ще одна теорія, що пояснює причини домашнього насильства над дітьми, – це *теорія екології ризику*. Згідно з нею, зовнішні фактори можуть впливати на ризик виникнення такої поведінки. Наприклад, насильство може виникати, коли людина опиняється в умовах, які збільшують ймовірність насильницької поведінки, таких як економічна нестабільність.

Біологічні теорії домашнього насильства над дітьми зосереджуються на розумінні генетичних і нейрохімічних факторів, які можуть сприяти насильству.

Деякі біологічні теорії пояснюють виникнення домашнього насильства над дітьми. Наприклад, відповідно до деяких досліджень, певні порушення мозкової діяльності можуть збільшувати схильність до агресивної поведінки. Гормональні порушення також можуть відігравати певну роль, зумовлюючи нерівномірний розвиток дітей та проблеми з поведінкою.

Деякі дослідники також стверджують, що генетичні фактори можуть мати вплив на виникнення домашнього насильства, оскільки деякі люди можуть мати природну схильність до агресії, яка може послужити основою для подальшої агресивної поведінки.

Виділяють такі причини, що призводять до домашнього насильства:

- соціальні (напруження, конфлікти, насильство в суспільстві; пропагування в засобах масової інформації насильства як моделі поведінки);
- економічні (матеріальні нестатки; відсутність гідних умов життя та одночасно – відсутність умов для працевлаштування і заробітку грошей; економічна залежність; безробіття);
- психологічні (стереотипи поведінки);
- педагогічні (відсутність культури поведінки – правової, моральної, громадянської, естетичної, економічної, трудової);
- соціально – педагогічні (відсутність усвідомленого батьківства, сімейних цінностей у суспільстві, позитивної моделі сімейного життя на засадах гендерної рівності, сімейного виховання на основі прав дитини);
- правові (ставлення до насильства як до внутрішньо – сімейної проблеми, а не як до негативного суспільного явища, до членів сім'ї – як до власності; недостатня правова свідомість);
- політичні (схильність до гендерних стереотипів; недостатній пріоритет проблем сім'ї та гендерної рівності)
- соціально – медичні (відсутність репродуктивної культури у населення, відповідального батьківства, системи сімейних лікарів; алкоголізм, наркоманія, агресія тощо);
- фізіологічні та медичні (порушення гормонального фону, обміну речовин, швидкості реакцій; прийом збуджувальних лікарських препаратів; хвороби нервової системи тощо) [29].

1.2 Види та наслідки домашнього насильства над дітьми

Домашнє насильство над дітьми – це форма насильства, що вчиняється в сімейному оточенні, як правило, щодо дітей з боку батьків, опікунів, родичів чи інших близьких осіб. Це може бути фізичне насильство, емоційне насильство, сексуальне насильство, насильство, спричинене нехтуванням тощо.

Фізичне насильство означає використання сили з метою спричинення болю, травм або смерті дитини. Це може проявлятися шляхом нанесення ударів, побоїв, поранень та інших форм фізичного впливу на зовнішній шар тіла людини. Методи включають використання фізичної сили, холодної та вогнепальної зброї, предметів, рідин, сипучих речовин тощо. Насильство також може спрямовуватися на внутрішні органи без завдання пошкоджень зовнішніх тканин, наприклад, шляхом отруєння або одурманювання.

Закон «Про запобігання насильству в сім'ї» визначає, що фізичне насильство – це умисне побиття або тілесні ушкодження іншої особи членом сім'ї, що може спричинити або спричинило смерть потерпілого, завдати шкоди його фізичному та психічному здоров'ю, завдати шкоди його честі. і гідність.

Наслідки фізичного насильства над дітьми:

Фізичне насильство може залишати синці на тілі дітей, але їх поява може бути пов'язана з гіперактивністю та звичайними іграми. Щоб розрізнити придбані випадково синці від тих, що заподіяні навмисно, слід звернути увагу на місце їх локалізації. Синці на сидницях, в нижній частині спини, внутрішній поверхні стегон або в області статевих органів, зазвичай свідчать про фізичне насильство. Вони можуть мати форму предметів, якими були нанесені удари, таких як відбитки пальців, рук, ременів тощо.

Опіки можуть мати специфічну форму, наприклад, «рукавички» на руках, якщо їх викликано навмисними діями, наприклад, зануренням окремих частин

тіла дитини у гарячу воду. Опіки від сигарет найчастіше спостерігаються на стопах, зап'ястях рук та на грудях.

«Синдром струсу мозку у дорослому віці» є одним з найжорстокіших видів насильства над маленькими дітьми. Цей синдром виникає, коли доросла людина сильно трясє дитину за плечі, це може стати причиною інвалідності або навіть смерті дитини. Ознаками цього синдрому можуть бути крововиливи в очну сітківку, запаморочення, нудота, блювання та втрата свідомості.

Психологічне насильство – це негативна поведінка, яка завдає шкоди психічному здоров'ю дитини шляхом критики, зневаги, приниження, погроз, глузування тощо.

У Законі «Про запобігання та протидію домашньому насильству», психологічне насильство визначається як форма домашнього насильства, що проявляється у словесних образах, погрозах, у тому числі щодо третіх осіб, приниженні, переслідуванні, залякуванні, інших діяннях, спрямованих на обмеження волевиявлення особи, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи, зокрема дитини, побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю [30].

Наслідки психологічного насильства над дітьми:

Дослідники встановили зв'язок між емоційним насильством та різними проблемами у розвитку та функціонуванні дітей. Наприклад, діти, які зазнають психологічного насильства, можуть відстати у зрості та затримати розумовий розвиток, що відомо як «психологічна карликовість». Діти, які часто стикаються зі словесною агресією з боку батьків, можуть виявляти фізичну агресію, порушувати правила та мати проблеми у взаєминах з оточуючими. Критика та образи з боку батьків можуть призвести до формування «комплексу неповноцінності» та інших проблем.

Сексуальне насильство – це будь – яка ненавмисна або неприйнятна сексуальна поведінка, яка завдає шкоди або дискомфорту дитині. Це може

включати сексуальне насильство, сексуальний тиск, непристойні коментарі, експлуатацію, примушування дітей робити дивні речі тощо.

Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» зазначено, що сексуальне насильство стосується всіх видів сексуальних відносин між дорослими та дітьми (незалежно від її згоди), або в присутності дитини, примушування до статевих стосунків із третьою особою, а також інші правопорушення, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності [30, ст. 1, п.15]. Сексуальне насильство та експлуатація є одними з найгірших порушень прав дітей. Залежно від тяжкості тілесних ушкоджень сексуальне насильство прирівнюється до тортур і катування. Навіть коли дитина приймає хтиву поведінку дорослого без опору, це все одно є сексуальним насильством.

Згоду дитини на сексуальний контакт не дає можливості вважати його ненасильницьким, оскільки дитина: не володіє свободою волевиявлення, знаходячись в залежності від дорослого; може не усвідомлювати значення дій дорослого; не може в повній мірі усвідомлювати і передбачити всі негативні для неї наслідки цих дій.

Прийнято розрізняти *контактний* і *неконтактний* способи сексуального насильства стосовно дітей.

До *контактного* сексуального насильства дітей відносять:

- Статевий акт з дитиною, здійснений вагінальним, анальним, оральним способом;
- Мануальний, оральний, генітальний чи будь – який інший тілесний контакт зі статевим органом дитини, а також ласки ерогенних зон дитини;
- Введення різних предметів у піхву чи анус дитини;
- Мастурбація з боку дорослого чи по примусу з боку дитини.

До *неконтактного* сексуального насильства відносять:

- Демонстрація еротичних і порнографічних матеріалів дитині;
- Здійснення статевого акту в присутності дитини;

- Експібіціонізм (демонстрація оголених геніталій, грудей, сідниць);
- Вуаєризм (підглядування за дитиною)
- Примушення дитини до роздягання [9]

Наслідки сексуального насильства над дітьми:

Сексуальне насильство впливає на фізичне та психологічне здоров'я і розвиток дитини, порушує процес соціалізації. Його наслідки можуть проявлятися на протязі всього життя, тому розрізняють наближені і віддалені, або фізичні й психологічні.

До фізичних наслідків відносять: захворювання, які передаються статевим шляхом (сифіліс, гонорея, віл/снід, трихомоніаз, хламідіоз тощо); інфекції сечовивідних шляхів; вагітність; нетримання калу; енурез; нервово – психічні розлади; психосоматичні захворювання.

До психологічних наслідки сексуального насильства дітей мають щонайменше 3 стадії:

1. Початкова реакція на сексуальне насильство, яка може включати в себе посттравматичний стресовий розлад та порушення нормального психічного розвитку.
2. Акомодация (адаптування) до проявів насильства, поведінка дитини направлена на зменшення болю в процесі віктимізації;
3. Окремі наслідки, персональні особливості жертви.

За характером психологічні наслідки сексуального насильства можна розділити на *емоційні розлади, посттравматичні стресові розлади, проблеми поведінки, особистісні проблеми і розлади когнітивної сфери.*

Емоційні розлади або дистрес включає: тривожність та страхи; депресію; приступи гніву.

Посттравматичні стресові розлади (ПТСР) – це певної тривалості психологічні симптоми, які розвиваються у відповідь на сильні вражаючі травматичні події. Симптоми ПТСР: часті нічні кошмари; відсторонення від людей; розлади сну; погана концентрація; нервозність.

Когнітивні розлади у вигляді: низька самооцінка; самозвинувачення; сприйняття себе як безпорадного, нікчемного.

Проблеми поведінки: сексуалізована поведінка, для дівчат – сексуальна тривожність, для хлопчиків – еротизм.

Виділяють 3 стадії сексуалізованої поведінки дітей – жертв сексуального насильства.

- 1) сексуальна стурбованість;
- 2) мастурбація, демонстрація інтимних частин тіла;
- 3) діти вливаються в сексуальну активність дорослих, що може супроводжуватись споживанням алкоголю, агресивністю, втіканням з дому, спробами суїциду.

Порушення міжособистісних відносин: складнощі з довірою до інших; відчуття відкинутості.

Насильство через занедбання (недогляд) – це форма насильства, при якій діти не отримують належної їжі, води, одягу, медичної допомоги, освіти та інших потреб. Це може бути пов'язано з браком коштів, браком уваги до дітей, алкоголізмом, наркоманією, депресією, нерівністю тощо.

Нехтування основними потребами дитини, що є формою насильства в сім'ї, виражається у грубому або хронічному ігноруванні основних потреб дитини, включаючи відсутність захисту від різних небезпечних ситуацій, таких як холод, голод і так далі. Це може призводити до серйозних порушень здоров'я та розвитку дитини. Це може бути зумовлено як об'єктивними причинами, так і без них, такі як бідність, психічні захворювання або недосвідченість. Таке ставлення дорослих свідчить про їх безвідповідальність.

Особливості зовнішнього вигляду дитини, яка страждає від нехтування власних потреб: стомлений, сонний вигляд; санітарно – гігієнічна запущеність, педикульоз; не відповідний віку зріст і вага; затримка мовного і моторного розвитку; часті захворювання хворобами дихальних шляхів; повторні травми, нещасні випадки, отруєння.

Психологічні та поведінкові особливості дитини, яка страждає від нехтування власних потреб: постійний голод, жага; крадіжка їжі; потреба ласки і уваги; пригніченість настрою, апатія; пасивність; агресивність і імпульсивність; труднощі в навчанні, погана успішність; низька самооцінка.

1.3 Загальні підходи та принципи соціальної роботи з сім'ями та дітьми, які зазнали домашнього насильства

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (далі – Закон) домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [30].

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», в основі якого лежать базові принципи Стамбульської конвенції, має такі головні особливості:

- відображає підхід, орієнтований на потреби постраждалої особи;
- створює основу для розробки комплексної системи запобігання та протидії насильству за ознакою статі;
- стверджує пріоритет прав та основоположних свобод людини;
- закріплює принцип *due diligence* (належної уваги до кожного факту домашнього насильства);

- допомагає забезпечити невідворотність покарання для кривдників та запобігти новим інцидентам;
- направлений на посилення можливостей дотичних органів та служб;
- утверджує принципи недискримінації та нульової толерантності до насильства.

Цей Закон визначає організаційно – правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства [30].

Індивідуалізація підходу. Це підхід, у якому соціальні працівники працюють з кожною родиною та дитиною окремо, враховуючи їхні індивідуальні потреби, стан та контекст.

Основним принципом персоналізованого підходу є те, що кожна родина та дитина унікальні і мають свої індивідуальні потреби, які потребують індивідуального вирішення. Це означає, що соціальні працівники мають розуміти та враховувати унікальні потреби кожної родини та дитини, а також їхні індивідуальні характеристики та стан.

Для забезпечення персоналізованого підходу соціальні працівники повинні взаємодіяти з родиною та дитиною, дізнаватися їхні потреби та досвід, а також сприяти їхній активності та участі у процесі прийняття рішень. Це може означати спільну розробку планів дій з родиною та дитиною, підтримку та навчання родин у питаннях виховання дітей та підтримки сімейних відносин.

➤ Взаємодія з багатьма сторонами. Ефективна робота з сім'ями та дітьми, які зазнали домашнього насильства, потребує співпраці з різними інституціями та організаціями, такими як поліція, центри соціальних служб, медичні установи та інші.

Цей підхід дозволяє поєднати різні компетенції та знання, щоб забезпечити глибокий аналіз проблеми та розробити індивідуальний план дій, який відповідатиме потребам та особливостям кожної сім'ї та дитини.

Зазвичай, мультидисциплінарна команда складається з соціального працівника, психолога, юриста, медичного працівника, представника правоохоронних органів, а також інших фахівців за потреби.

Робота в мультидисциплінарній команді дозволяє отримати комплексний погляд на проблему та забезпечити більш ефективну координацію робіт, що підвищує шанси на успішний результат. Кожен фахівець працює в межах своєї компетенції, але одночасно враховує рекомендації інших членів команди.

➤ Екосистемний підхід. Соціальні працівники повинні аналізувати всі аспекти життя родини та дитини, включаючи їхнє соціальне середовище, суспільні умови, економічні проблеми та інші чинники, які можуть впливати на їхній добробут та безпеку.

У соціальній роботі екосистемний підхід дозволяє розглядати різні проблеми з декількох перспектив і залучати до цього процесу різні групи інтересів. Наприклад, при роботі з сім'ями, що зазнали домашнього насильства, екосистемний підхід дозволяє збирати інформацію про всіх членів сім'ї, їх взаємодію та взаємозв'язки з зовнішнім середовищем.

Екосистемний підхід також дозволяє враховувати різні культурні, етнічні та соціальні фактори, які можуть впливати на проблему. Наприклад, при роботі з мігрантськими сім'ями, екосистемний підхід дозволяє враховувати культурні та мовні бар'єри, які можуть бути перешкодою у взаєморозумінні між соціальним працівником та сім'єю.

➤ Збереження сімейного середовища. Цей підхід спрямований на збереження і підтримку родинних зв'язків та створення сприятливого середовища для дітей у родині. Цей підхід базується на розумінні того, що сімейне середовище може бути ключовим фактором для забезпечення дитині фізичного, емоційного та соціального благополуччя.

В рамках збереження сімейного середовища, соціальний працівник працює з родиною з метою зменшення стресу та ризику насильства, підвищення рівня

батьківської компетентності, підтримки здорового розвитку дітей та забезпечення доступу до необхідних ресурсів та послуг.

Цей підхід передбачає, що соціальний працівник працює не лише з окремими членами родини, а з усією родиною як системою, в якій кожен елемент взаємодіє з іншими. Збереження сімейного середовища вимагає від соціального працівника глибокого розуміння сімейних процесів та динаміки взаємовідносин.

Соціальний працівник використовує різноманітні стратегії та інструменти для збереження сімейного середовища, зокрема, підтримку батьківських навичок, роботу з конфліктами та налагодженням співпраці між членами родини, підтримку доступу до освіти, медичної допомоги та інших необхідних ресурсів.

➤ Принцип добровільності. Соціальні працівники повинні поважати право родини та дитини на власний вибір щодо отримання допомоги.

У контексті роботи з сім'ями та дітьми, які зазнали домашнього насильства, принцип добровільності передбачає, що допомога та підтримка має надаватися лише за згодою сім'ї. Соціальний працівник має поважати бажання сім'ї та працювати з ними на підставі співпраці та взаємодії, а не звертатися до примусу або насильства. При цьому, соціальний працівник має допомагати сім'ї зрозуміти важливість дії в певний момент часу, яка може сприяти їх благополуччю в майбутньому.

Принцип добровільності також передбачає, що клієнт має право на конфіденційність та захист особистої інформації. Соціальний працівник повинен дотримуватися законодавства з питань захисту персональних даних та не розголошувати особисту інформацію про свого клієнта без його згоди.

Принцип добровільності є важливим з точки зору етики та професійної поведінки соціального працівника. Він дозволяє зберегти довіру між соціальним працівником та клієнтом, що є необхідною умовою

➤ Попередження повторного насильства. Здійснюється робота з превентивними програмами та освітніми заходами, спрямованими на

попередження насильства та зміцнення вмінь сімей вирішувати конфлікти без насильства.

Перш за все, соціальні працівники повинні оцінити ризики, які можуть виникнути в майбутньому. Це означає, що необхідно з'ясувати, чи може насильство повторитися, і визначити фактори, які можуть сприяти його повторенню. Наприклад, це можуть бути наявність алкоголізму чи залежності від наркотиків у сім'ї, погані стосунки між партнерами, фінансові проблеми та інші фактори.

Після оцінки ризиків необхідно розробити план дій, який містить конкретні заходи щодо запобігання повторенню насильства. Ці заходи можуть включати підтримку сім'ї, консультування, психотерапію, навчання новим навичкам, розвиток соціальних мереж та підключення до різних ресурсів. Важливо, щоб план дій був індивідуальним та відповідав потребам конкретної сім'ї.

Додатково, для забезпечення принципу попередження повторного насильства, можна проводити різні програми та тренінги для дітей та дорослих з метою попередження насильства та розвитку навичок безпечної взаємодії в сім'ї та суспільстві загалом.

➤ Захист прав дитини. Соціальні працівники виконують роль захисника прав дитини та вживають необхідних заходів для їх захисту, включаючи встановлення тимчасового піклування.

Висновки до розділу 1

За останні десятиліття домашнє насильство в різних формах в сім'ї стало настільки поширеним та глибоким, що становить загрозу безпеці суспільства і особистості в сучасному світі. Саме сім'я може зробити людину невразливою або

навпаки, руйнувати захисні стратегії та створювати підґрунтя для виникнення різних психопатологічних станів. Будь – яке насильство над особистістю є потужним психотравмуючим фактором, який може спричинити дисбаланс між внутрішніми адаптаційними механізмами та зовнішніми викликами життєвої ситуації, що може викликати різні емоційні порушення.

Хоча конструктивне вирішення конфліктів є можливим через взаємні поступки, домашнє насильство все ж поширене явище в Україні та всіх країнах світу, і проявляється в усіх формах та проявах. Жорстоке поводження з дітьми в сім'ї є нерідкістю, оскільки батьки часто плутають методи виховання зі звичайним насильством та намагаються контролювати життя своїх дітей. Невідомість правильного ставлення до такої поведінки дозволяє дітям не відчувати потребу у захисті, але це негативно впливає на їхній психологічний стан. Більш того, українське суспільство не зазвичай відкрито говорить про ці проблеми.

Є кілька причин домашнього насильства, таких як соціальні, економічні, психологічні, педагогічні, соціально – педагогічні та правові. Також варто відзначити, що домашнє насильство може приймати різні форми, включаючи фізичне насильство, сексуальне насильство, емоційне насильство та економічне насильство.

Серед теоретичних підходів до соціальної роботи з дітьми, які постраждали від домашнього насильства виділяють теорію травми, теорію систем, теорію практики та теорію прав.

РОЗДІЛ 2. ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ

2.1 Проблема домашнього насильства над дітьми в Україні

За даними Міністерства соціальної політики України, у 2020 році надійшло 211 362 звернення про домашнє насильство, що на 61,9% більше, ніж у 2019 році, з них: діти – 2765 звернень (1,3% від загальної кількості). Відповідно до ст.126 прим. ст. 1 КК України та ст. 1.1 Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «домашнє насильство – це окремий вид злочину, діяння (дії або бездіяльність), що вчиняються або погрози вчинення таких діянь щодо особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах». Постраждалим (або жертвою є особа, яка зазнала домашнього насильства у будь – якій формі або стала свідком (очевидцем) такого насильства) від домашнього насильства можуть бути чоловік, жінка, дитина, дорослий [25].

Епідемія коронавірусу, карантинні заходи та самоізоляція багатьох людей призвели до спалаху домашнього насильства в усьому світі. «Ла Страда – Україна» надала інфографіку, з якої слідує, що на Національну дитячу «гарячу» лінію організації в березні 2020 року надійшло 6 812 звернень (у той час як у лютому їх було всього 1 629). І майже 40% з них стосуються саме насильства та жорстокого поводження з дітьми та комерційної експлуатації дітей. Звернень від дівчат 72%, хлопців – 28% [25]

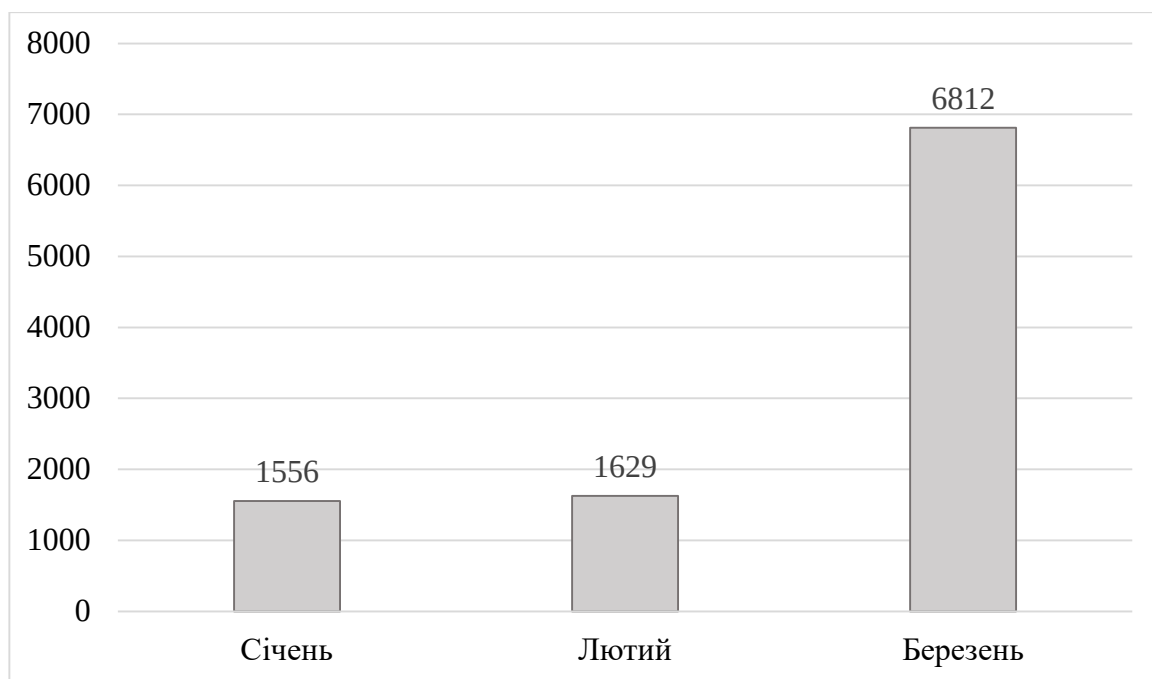

Рис. 1. Статистика звернень про домашнє насильство над дітьми в Україні за місяцями 2020р.

На діаграмі можна побачити як різко збільшилось число звернень щодо домашнього насильства над дітьми після початку епідемії коронавірусу. Причиною цього може бути:

1. Стрес та нестабільність: Епідемія створює стресові умови для багатьох сімей. Втрата роботи, економічні труднощі, страх перед захворюванням та загальна невизначеність можуть поглибити напруженість в сім'ях і призвести до збільшення конфліктів та насильства.
2. Соціальна ізоляція: Заходи з соціальної дистанції та карантин можуть призвести до ізоляції сімей, зменшення доступу до зовнішнього світу та втрати підтримки з боку родичів, друзів та професійних служб.
3. Закриття шкіл та дитячих садків: Скасування занять у школах і дитячих садках призвело до збільшення часу, проведеного дітьми вдома.
4. Обмежений доступ до допомоги та послуг: Пандемія може призвести до обмеження доступу до служб соціальної підтримки, які можуть допомогти в ситуаціях домашнього насильства.

5. Збільшення економічного тиску: Багатьом сім'ям пандемія призвела до фінансових труднощів, втрати роботи або зменшення доходу.

6. Використання насильства як стратегії контролю: Деякі особи можуть використовувати насильство як спосіб контролювання рішень та поведінки в сім'ї, особливо в умовах стресу та невизначеності.

Діти, які постраждали від домашнього насильства в родині, часто вагаються звертатися за допомогою до інших дорослих, включаючи працівників спеціалізованих установ. Часто їхнім єдиним виходом є втеча з дому – на вулицю або до друзів. Такі діти часто стикаються з осудом соціуму, який не завжди розуміє причини їхньої поведінки.

Джерелами інформації про Національну «дитячу гарячу лінію» переважно були інтернет сайти, на яких перепадає 75,1% , звернення через друзів або знайомих – 14,8%, вчителі/інші працівники школи – 3,6%, телебачення – 3,1%, соціальні мережі – 1,1%, державні структури – 0,9%, батьки/родичі – 0,5%, інформаційні матеріали – 0,4% друковані видання – 0,4% [25]

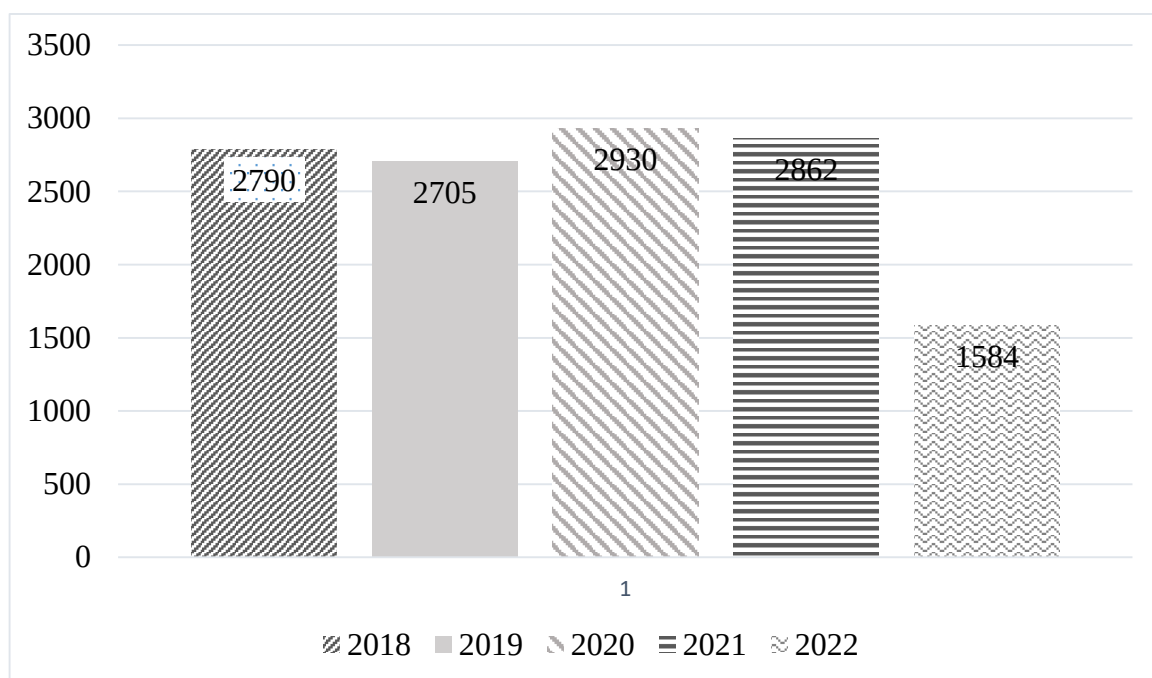

Рис. 2. Динаміка випадків домашнього насильства над дітьми у м. Харків протягом 2018 – 2022 роках (складено на підставі даних Управління у справах сім'ї Департаменту у справах сім'ї молоді та спорту Харківської міської ради).

З початку 2019 на Харківщині оштрафували 2000 людей за домашнє насильство, 200 з них відпрацювали громадські роботи, а понад 300 отримали адміністративний арешт. Якщо постраждалий перебуває у небезпеці, поліцейський на місці події може видати терміновий заборонний припис, який забороняє кривднику перебувати в одному помешканні з потерпілим та спілкуватися з ним.

Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який діє з квітня 2019 року, встановив нові види покарання за домашнє насильство, такі як громадські роботи, арешт до шести місяців та обмеження або позбавлення волі до двох років. Закон також визначає терміновий заборонний та обмежувальний приписи [30].

2.2 Діагностування домашнього насильства над дітьми в Україні

Важкість діагностування домашнього насильства над дітьми може бути викликано складністю виявлення таких випадків, оскільки діти, що постраждали, можуть бути змушені мовчати або намагатися зберегти таємницю про своє страждання. Тому для ефективної діагностики необхідно використовувати різноманітні методи та джерела інформації.

Методи діагностики домашнього насильства щодо дітей можна розділити на дві великі категорії: прямі та непрямі.

Прямі методи передбачають безпосереднє спостереження за дітьми та їхнім оточенням. Ці методи можуть включати:

Огляд дитини: лікар може оглянути дитину на наявність фізичних ознак насильства, таких як синці, подряпини, синці тощо.

Обстеження дітей, які постраждали від домашнього насильства, є одним із способів виявити ознаки можливого фізичного насильства. Це має відбуватися в присутності соціального працівника, який має досвід роботи з дітьми, а при підозрі на тілесні ушкодження – медичного працівника.

При огляді дитини, яка постраждала від домашнього насильства, зверніть увагу на такі ознаки:

- Слід звернути увагу на фізичні ушкодження: синці, переломи, подряпини, опіки, укуси тощо.
- Слід виявляти зміни на шкірі: наявність синців, подряпин, рубців, веснянок тощо.
- Слід оглянути ротову порожнину, щоб виявити можливі травми чи пошкодження в зубах, які можуть свідчити про те, що дитина була побита по обличчю.
- Слід оглянути дитину на наявність синців та інших травм на різних ділянках тіла.
- Слід звернути увагу на поведінку дитини, чи вона відреагує на дотик, чи не буде болісної реакції на деякі дії.
- Слід розпитати дитину про обставини, що призвели до можливого насильства.

Інтерв'ю з дітьми: соціальні працівники у справах дітей можуть розмовляти з дітьми про їхні досвід та спостереження щодо домашнього насильства, використовуючи спеціальні методи інтерв'ю, такі як «Дитяча мандрівка». Ці методи допомагають зменшити стрес та зробити процес комфортнішим для дитини.

Поради щодо проведення інтерв'ю:

- Підготовка до інтерв'ю. Перед проведенням інтерв'ю з дитиною, важливо підготуватися до спілкування з нею. Необхідно ознайомитися з деталями справи, скласти список запитань та розмірковувати про можливі відповіді.

- Створення комфортної атмосфери. Перед проведенням інтерв'ю важливо забезпечити зручні умови для дитини. Сісти на один рівень з нею, встановити довірливий контакт та проявляти повагу до її думок та почуттів.

- Поставити запитання, що не містять суджень. Поставляючи запитання дитині, намагатись формулювати їх таким чином, щоб вони не містили суджень. Наприклад, замість запитання «Твій батько б'є тебе?» краще поставити запитання «Чи трапляється таке, що ти отримуєш удари від свого батька?».

- Не тиснути на дитину. Не можна тиснути на дитину та змушувати її відповідати на запитання, які їй неприємні. Треба намагатись зрозуміти, коли дитина відчуває дискомфорт та відкласти обговорення цих тем.

Анкетування: соціальні робітники можуть використовувати анкети для збору інформації про домашнє насильство, включаючи діти, які могли бути постраждалими.

Анкетування дітей, які стали жертвами домашнього насильства, може бути корисним інструментом для збору інформації та діагностики проблеми. Проте потрібно приділити увагу деяким аспектам.

По–перше, важливо згадати про захист прав дітей на приватне життя та безпеку під час анкетування. Дитині необхідно дати можливість добровільно відповісти на запитання та переконатися, що її відповіді залишаються конфіденційними і не можуть бути використані проти неї.

По–друге, для ефективної співбесіди з дитиною, яка постраждала від домашнього насильства, необхідно мати кваліфікацію та досвід у цій галузі. Фахівець повинен бути здатний зрозуміти причини та контекст насильства та вміти емпатично спілкуватися з дитиною, надавати підтримку та допомогу.

По–третє, важливо збалансувати використання анкет та інших методів збору даних, таких як інтерв'ю та спостереження, щоб забезпечити повну та достовірну інформацію.

Зрештою, важливо мати план подальших заходів, щоб надати дитині та сім'ї необхідну допомогу та підтримку.

Методи непрямої діагностики можуть бути корисними, коли дитина не може або не бажає відкриватися щодо своєї ситуації з насильством у сім'ї. Такі методи дозволяють виявляти можливі ознаки насильства та робити висновки про його наявність або відсутність.

Один із найефективніших способів – спостерігати за поведінкою дитини. Якщо дитина потерпає від насильства, це може позначитися на її поведінці, вона може стати замкнутою, агресивною, уникати спілкування з іншими. Крім того, слід звернути увагу на зовнішні ознаки травм, саден, порізів, подряпин, які можуть свідчити про те, що дитина була фізично побита.

Ще один спосіб – звернутися за допомогою до батьків або родичів дитини, щоб дізнатися, як вона себе почуває вдома. Проте слід пам'ятати, що батьки можуть приховувати факти насильства та не бажати про це говорити, тому потрібно бути обережним і не надавати занадто багато деталей про свої підозри. Крім того, можна звернутися до шкільного психолога, вчителя чи лікаря, які можуть бути першими, хто помітить ознаки насильства у поведінці дитини.

2.3 Соціально–педагогічна профілактика домашнього насильства над дітьми та соціальна реабілітація дітей, які зазнали домашнього насильства

Соціально-педагогічна профілактика домашнього насильства над дітьми полягає в комплексі заходів, спрямованих на запобігання та зменшення випадків насильства у родинах з дітьми та забезпечення їхньої безпеки та благополуччя. Профілактика передбачає систематичні заходи з метою створення умов та розвитку особистих якостей, що сприяють благополуччю. Цей процес покликаний сприяти:

- ✓ забезпеченню безпечного та підтримуючого середовища;
- ✓ доступу до інформації;

- ✓ допомозі у набутті позитивних і необхідних життєвих навичок.

Найбільш ефективними засобами є:

- ✓ забезпечення можливостями консультування;
- ✓ забезпечення доступу до спеціалізованих служб допомоги.

Сьогодні профілактична робота базується на таких основних принципах: довготривалість і неперервність; послідовність та систематичність; адресність; своєчасність; доступність; інтеграції в навчально–виховний процес; комплексність.

Основні цілі соціально–просвітницької профілактики полягають у підвищенні соціальної компетентності сімей, навчанні батьків взаємодії з дітьми, забезпеченні безпечного й сприятливого середовища для зростання та розвитку дітей, а також виявленні та реагуванні на випадки домашнього насильства.

До методів соціально–педагогічної профілактики домашнього насильства відносяться:

Проведення інформаційно-просвітницької роботи. Організація семінарів, тренінгів, лекцій для батьків, педагогів, соціальних працівників, медичних працівників з питань запобігання домашньому насильству, правильного спілкування з дітьми, формування соціальної компетентності.

Співпраця з медичними закладами. Співпраця з медичними працівниками, такими як лікарі, медсестри та інші фахівці, є важливою для виявлення випадків насильства над дітьми вчасно та забезпечення їм необхідної медичної та психологічної допомоги. Крім того, ця співпраця сприяє захисту прав дітей.

Соціальна робота з сім'ями. Соціальні працівники займаються виявленням випадків домашнього насильства та наданням допомоги сім'ям, що потребують допомоги. Вони працюють у співпраці з іншими професіоналами, такими як медичні працівники та представники органів влади, щоб забезпечити безпеку та благополуччя всіх членів сім'ї, які стали жертвами насильства.

Первинна профілактика домашнього насильства над дітьми – це комплекс заходів, спрямованих на запобігання розвитку факторів ризику насильства над дітьми.

Її інструментом можуть бути превентивні програми різного рівня, покликати вирішувати такі завдання:

- розроблення та впровадження освітніх та просвітницьких програм з метою зміни соціальних та культурних стереотипів, які сприяють насильству, та сприяння розумінню необхідності відповідальної ненасильницької поведінки серед чоловіків, жінок, дітей та дорослих;
- впровадження програм, які навчають молодь основам сімейного життя, включаючи програми для молодих пар і тих, хто збирається одружитися;
- підтримка формування у свідомого батьківства;
- розроблення превентивних шкільних програм для позакласного виховання, спрямованих на формування у дітей ненасильницького світогляду;
- проведення громадських акцій на різних рівнях з метою просвітництва населення щодо ненасильницького способу життя, толерантності та чуйності, культури миру, в тому числі таких, як акція «16 днів без насильства».
- розробка та впровадження програм безперервного навчання для всіх категорій спеціалістів, які працюють у сфері захисту дітей та запобігання насильству (поліцейські, лікарі, вчителі, психологи, судді, прокурори та ін.).

Вторинна профілактика домашнього насильства над дітьми означає проведення комплексу заходів, спрямованих на раннє виявлення ситуацій, коли діти перебувають у підвищеному ризику стати жертвами насильства, і виявлення, усунення та подолання причин, які спонукають певних осіб до вчинення насильства проти дітей. Цей вид профілактики виконує такі основні завдання:

- розроблення та впровадження системи раннього виявлення ситуацій підвищеного ризику виникнення насильства щодо дитини;

- виявлення та нейтралізація чинників, які сприяють скоєнню насильства щодо дитини конкретними особами;
- підтримання сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, організування їх соціального супроводу;
- підвищення кваліфікації фахівців, які працюють з дітьми, що перебувають у виховних установах, з метою розвитку їхньої ефективної роботи з дітьми з девіантною поведінкою та психічними відхиленнями, а також запобігання насильству над дітьми.

Третинна профілактика домашнього насильства щодо дітей полягає в комплексі заходів, спрямованих на запобігання повторенню насильства, реабілітацію дітей, які стали жертвами насильства, а також роботу з особами, які вчинили насильство щодо дітей, після того, як це сталося. Основні завдання цієї профілактики:

- кризове втручання та вилучення дитини із ситуації насильства;
- надання комплексної допомоги дитині, яка зазнала насильства, та її сім'ї;
- розроблення та забезпечення ефективного функціонування реабілітаційних програм для дітей, які зазнали насильства;
- розроблення та забезпечення ефективного функціонування реабілітаційних програм для осіб, які вчиняють насильство (насамперед – для батьків) з урахуванням їх статі, віку та інших особистісних характеристик.

В Україні існує законодавча система установ та організацій, які відповідають за захист дітей від насильства та запобігання його виявам. Ця система включає в себе служби у справах дітей, органи внутрішніх справ (зокрема, кримінальну міліцію у справах дітей), виховні групи та установи, установи охорони здоров'я, управління сім'ї, молоді та спорту, притулки та центри соціально – психологічної реабілітації дітей, Телефон допомоги дітям України (0–800–500–33–5) та систему гарячих ліній.

Координувальним органом у сфері захисту дітей від насильства та жорстокого поводження є служби у справах дітей, які виконують такі завдання:

- ведуть загальний облік дітей, які зазнали жорстокого поводження, та сімей, у яких діти зазнали жорстокого поводження;
- координують діяльність органів освіти, охорони здоров'я, внутрішніх справ щодо профілактики та припинення фактів жорстокого поводження з дітьми;
- надають необхідну допомогу дитині, яка зазнала жорстокого поводження, та вразі загрози його вчинення вживають заходів для запобігання;
- направляють дитину на обстеження стану її здоров'я до установ і закладів охорони здоров'я з метою документування фактів жорстокого поводження, надання дитині необхідної медичної допомоги, у т.ч. лікування у стаціонарі;
- намагаються ліквідувати наслідки і загрози неправомірних дій щодо дитини;
- спільно з центром соціальних служб для молоді надають необхідну соціально – психологічну допомогу, проводять профілактичну та роз'яснювальну роботу щодо наслідків жорстокого поводження з дітьми;
- представляють, у разі необхідності, інтереси дитини у суді [31].

Соціальне відновлення дітей, які постраждали від домашнього насильства, є важливим етапом роботи з ними. Головна мета соціальної реабілітації полягає в поверненні дітей до стану фізичного, психологічного та соціального благополуччя, основні принципи соціального відновлення:

- принцип врахування регіональних особливостей, соціокультурної та економічної ситуації в регіоні передбачає знання структури установ, кадрової ситуації з метою організації єдиного реабілітаційного простору;
- принцип партнерства (соціальний працівник, соціальний педагог, лікар, психолог – дитина) полягає в єдності всіх психолого – педагогічних і лікувально – реабілітаційних заходів через особистість дитини;
- принцип різнобічності передбачає комплекс різноманітних заходів з реалізації реабілітаційної програми. Виділяють такі сфери реабілітації: сімейну,

освітню та інші. У зв'язку з цим стає очевидною роль взаємодія в реабілітаційній програмі таких спеціалістів, як психологи, педагоги, лікарі, соціологи та ін.;

- принцип взаємозв'язку психосоціальних, біологічних й педагогічних методів впливу підкреслює необхідність різнопланового розуміння особистості дитини, враховуючи її психологічні, фізіологічні та патофізіологічні якості;
- принцип поступовості передбачає поступовий перехід від одного реабілітаційного заходу до наступного у зв'язку з основними потребами на даний момент, у відповідності з віком, станом організму і психосоціальними особливостями особистості;
- принцип індивідуально – особистісного, гуманістичного підходу визначає адресний характер допомоги і передбачає врахування не тільки зони актуального, а й зони наступного розвитку дитини;
- принцип послідовності, комплексності, доступності, диференційованості.

Вчені виділяють такі види соціальної реабілітації:

- медична реабілітація передбачає комплекс заходів, у тому числі спрямованих на відновлення або компенсацію втрачених функцій організму людини. Безоплатне або пільгове державне лікування, профілактика протезних ускладнень, фізіотерапія, медикаментозне забезпечення; діагностика;
- соціально–середовищна реабілітація спрямована на забезпечення умов життєдіяльності технічними засобами реабілітації, які сприятимуть відновленню втраченого соціального статусу, громадських зав'язків тощо;
- психолого–педагогічна реабілітація – включає такі заходи, які допомагають людям адаптуватися у суспільстві, долати життєві кризи, складні психологічні стани, продовжувати навчання.
- соціально–педагогічна реабілітація – це діяльність спеціалістів, яка передбачає допомогу людині, перш за все, у набутті впевненості у собі, в своїх силах, у розумінні себе як повноцінного члена суспільства, в досягненні особистісної рівноваги [11].

Етапи та зміст соціальної реабілітації дітей потерпілих від насильства у сім'ї:

1. *Діагностичний.* Одержання даних про дитину, яка знаходиться у несприятливих умовах, екстремальній ситуації. Діагностика особистості, умов, ситуації, оцінка ресурсів і прийняття рішення про: кризове втручання; взяття клієнта на соціальну реабілітацію; здійснення окремої роботи з членами сім'ї: колекційної, попереджувально–профілактичної, навчання самодопомозі.

2. *Проективний.* Надати клієнту або його сім'ї соціальні послуги, визначити цілі, завдання, стратегії відновлення, сформулювати цілі та завдання для роботи. Змоделювати засоби, методи та прийоми соціальної роботи, щоб передбачити труднощі, з якими клієнти можуть зіткнутися в процесі відновлення. Залучити спеціалістів до здійснення соціальної реабілітації.

4. *Практично-діяльнісний* – соціальні послуги надаються клієнтам на основі: кризового втручання в сім'ю та життя дитини, яка зазнала насильства, для відновлення її стану та соціального статусу; допомоги жертвам насильства та членам їхніх сімей у самодопомозі, покращенні соціального статусу жертв, подолання агресивних, гендерних стереотипів, спонукання тих, хто застосовує насильство в сім'ї, до самореалізації в позитивному руслі.

5. *Оцінка ситуації і стану клієнта і прийняття рішення* про завдання та зміст програми роботи з ними та з членами його сім'ї.

Крім інформаційно–консультаційних бесід, методів психологічної підготовки та спостереження, які зазвичай використовуються в процесі соціальної реабілітації, активно використовуються такі методи соціальної терапії, як рольові ігри, танцювальна терапія, казкотерапія.

Висновки до розділу 2

У цьому розділі досліджено такі технології соціальної роботи з дітьми, які зазнали домашнього насильства, як діагностування, соціально-педагогічна профілактика та соціальна реабілітація.

В Україні застосовуються стандарти, розроблені Міністерством охорони здоров'я України, для діагностування домашнього насильства над дітьми. Цю процедуру здійснюють спеціалісти соціальних служб, медичні працівники та правоохоронні органи з метою виявлення наявності насильства та забезпечення захисту дітей від нього. Якщо виявляться ознаки насильства, то спеціалісти можуть звернутися до правоохоронних органів, надавати психологічну та медичну допомогу, а також розробляти плани захисту для дітей та їх сімей.

Під час діагностики спеціалісти оцінюють фізичний та психологічний стан дитини, проводять інтерв'ю з дитиною та її батьками (опікунами), аналізують відомості з медичних карт, шкільних журналів тощо. Для виявлення ознак фізичного насильства можуть проводитися медичні обстеження та рентгенографія.

Соціально-педагогічна профілактика домашнього насильства над дітьми включає комплекс заходів, спрямованих на запобігання насильства та захист дітей. Проводяться соціально-психологічні тренінги, консультації та психологічна підтримка для сімей, у яких відбувається насильство. Також проводяться профілактичні заходи в установах освіти та здоров'я з метою виховання та навчання дітей навичкам безпечного поводження в сім'ї та на вулиці, розвитку емоційного й соціального інтелекту, формування толерантності та поваги до інших людей.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

3.1 Потреби дітей, які постраждали від домашнього насильства в умовах російсько-української війни

Під час війни, домашнє насильство не тільки не зникло, а навпаки, загострилося та прийняло нові форми, що часто залишаються непомітними. За словами адвоката, діти, які потрапляють у ситуації насильства, можуть опинитися в конфлікті з законом та змушені взаємодіяти з правоохоронними органами.

М. Змисла вірно зазначає, що в умовах воєнного стану безпекова ситуація в Україні є різною залежно від області та віддаленості від зони активних бойових дій. Чим ближче відповідна область до зони бойових дій, тим менше зафіксовано в судах справ, пов'язаних із домашнім насильством. Це стосується як кримінальних справ, так і справ про адміністративні правопорушення та цивільних справ. Зокрема, у період з березня по червень 2022 р. найменшу кількість справ щодо розгляду заяв про видачу обмежувального припису у порядку цивільного судочинства зафіксовано у Полтавській, Черкаській, Сумській, Одеській, Запорізькій та Чернігівській областях України. Натомість найбільшу кількість справ розглянуто у Львівській, Вінницькій, Хмельницькій, Тернопільській та Волинській області [11].

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» унормовує фізичне насильство – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних

ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру [30].

Тобто утримання дітей у небезпеці в прифронтових містах може бути розглянуто як форма фізичного насильства. Воєнний конфлікт та прифронтowa ситуація створюють середовище, де діти можуть опинитись під загрозою травм, страждань та інших негативних наслідків. Це може включати небезпеку від бойових дій, обстрілів, вибухів, втрату житла, доступу до основних послуг та медичної допомоги. Конфлікт може призвести до знищення інфраструктури, зокрема медичних закладів, шкіл, водопостачання та санітарних систем. Це може ускладнити доступ дітей до основних послуг, таких як медична допомога, освіта та вода.

Основним пріоритетом повинна бути безпека та добробут дітей. Міжнародні стандарти й домашні законодавства надають захист дітям під час конфліктів і забороняють будь – яке фізичне насильство або шкоду, нанесену дітям. Національні уряди, міжнародні гуманітарні організації та правозахисні організації здійснюють заходи для захисту прав дітей, які опинилися в прифронтових зонах або в умовах війни.

Батьки, які відмовляються евакуювати дітей у більш безпечні місця, наражають дітей на небезпеку, а, значить, вчиняють фізичне домашнє насильство. Так, у родині Поліванових-Кісіль, яка проживала у Лимані, батьки не хотіли евакуювати дітей: 14-річну Катю, 9-річного Сашка, 2-річну Олену та однорічну Людмилу. Думали пересидіти атаки ворога у підвалі власного будинку. Коли туди прилетіли російські снаряди (24 травня 2022 р.), загинула вся родина – троє дорослих та всі четверо дітей [5].

Прикладом фізичного насильства (утримання дитини у небезпечному місці) є історія шестирічної Елі Федоренко з Авдіївки. Історія про дівчинку, яку рідні не захотіли евакуювати з-під обстрілів, облетіла всі медіа. Дитина жила з бабусею та дідусем, які не були офіційними опікунами, мама дівчини працювала

за кордоном. Волонтер Влад Маховський писав, що кілька разів пропонував рідним вивезти Елю, але ті відмовились. Після того, як російські війська вісім разів били по місту з артилерії та «Градів», ввечері 11 січня 2023 р., у дитини почали німіти руки й ноги. Вона про це нікому одразу не сказала. Еля Федоренко померла 12 січня 2023 р., як показав розтин від серцевого нападу [42].

Утримання дитини у небезпечному місці в Авдіївці призвело до загибелі 5-місячного хлопчика від російських обстрілів 31 березня 2023 р. Його мама раніше категорично відмовлялася евакуюватися з дитиною у безпечніше місце. Сама жінка та батько дитини поранені [19].

У Авдіївці, де жила загибла від серцевого нападу Еля, із 2 500 людей – 56 дітей (дані на середину січня), у Бахмуті на кінець грудня – 306 дітей, а у Соледарі їх 15. Ці неповнолітні не мають доступу до якісних медичних та освітніх послуг, а кожен день може виявитися останнім для них та їхній батьків, бо ворог б'є по містах без розбору. Так на сайті Президента вже з'явилась петиція про примусову евакуацію неповнолітніх без згоди батьків чи опікунів.

Орієнтуючись на показники Гарячої лінії ГО «Ла Страда – Україна» з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації: її цифри говорять, що з 24 лютого до 31 травня 2022 р. на неї надійшло 5 334 звернення, які стосувалися саме проблеми випадків домашнього насильства [4]. Це доволі висока цифра. Але в деяких регіонах показники зменшилися. Насамперед йдеться про ті, які тимчасово окуповані російськими військовими, зокрема частини Херсонської та Запорізької областей. Їхні жителі часто не мають можливості звернутися по допомогу. В інших регіонах тривали чи наразі тривають запеклі бої, наприклад, свого часу на Київщині та Харківщині, зараз на Донеччині та Луганщині – їхні мешканці пріоритетними визначають питання власної безпеки, щоб вижити чи виїхати на безпечніші території, тому питання, пов'язані з домашнім насильством, відсувають на задній план.

Війна стала тим фактором ризику, який вплинув не тільки на зростання кількості випадків, але й на збільшення жорстокості в ситуаціях такого насильства. До гарячої лінії ГО «Ла Страда – Україна» надходять звернення від жінок і дітей, які розповідають, що їхній чоловік чи тато перебуває в теробороні і під час вчинення домашнього насильства погрожує їм зброєю. Жертви бояться, що не зможуть вчасно попросити допомоги. Хоча загрози зброєю відбувалися й у мирний час, їх кількість збільшилася під час війни. Оскільки в Україні обговорюється петиція про легалізацію зброї, важливо врахувати ці ризики.

Війна, різноманітні економічні та соціальні фактори можуть створювати психологічний тиск, який може привести до випадків домашнього насильства, навіть у родинах, де раніше цього не було. Наприклад, одна жінка звернулася на гарячу лінію, після того, як вона з родиною переїхали до Німеччини зі Сходу України. У новій країні її чоловік почав вчиняти насильство, але вона не знала, як з цим боротися, тим більше – в чужій країні. Це стало додатковим викликом для неї [4]. На щастя, місцеві служби, включаючи поліцію, відреагували на її звернення досить швидко.

Після повернення військовослужбовців, які брали участь в АТО/ООС на Донбасі, зросла кількість випадків домашнього насильства в їхніх сім'ях, ймовірно через посттравматичний синдром, який можуть відчувати після повернення з війни. Це може статися і з ветеранами, які повернулися після бойових дій в інших конфліктах.

В інтерв'ю порталу «Громадський простір» зазначають, що протягом весни – початку літа 2022 року постраждалі від насильства внутрішні переселенці часто просто не знали, куди звернутися на новому місці. Експерти зазначають, що подвійний вплив війни відчули і діти, які виявились зручною «мішенню» для прояву негативних емоцій батьків. І це насильство ставало системним, оскільки головний подразник – війна – нікуди не подівся. За їх словами, навіть у мирний час розірвати коло домашнього насильства нелегко: часто постраждалі співчують кривднику, намагаються зрозуміти й звинувачують себе у тому, що

відбувається. В умовах війни до цього додається невпевненість у майбутньому, психологічна травма від пережитого, страх – в таких обставинах дуже складно протистояти кривднику самотійно [43].

Правоохоронні органи мають оперативно реагувати на випадки домашнього насильства, але на територіях, де ведуться активні бойові дії, вони можуть не мати можливості швидко прибути на виклик. Однак на безпечніших територіях України правоохоронці мають бути готові діяти відповідно до своїх обов'язків. Наприклад, у розмовах з потерпілими в Чернівецькій, Черкаській, Волинській та Закарпатській областях було зазначено, що деякі правоохоронці дорікали постраждалим за те, що вони скаржаться на домашні сварки замість того, щоб думати, як перемогти ворога [43]. Це може підривати довіру громадян до правоохоронних органів.

Доволі багато звернень надходить із регіонів, де зареєстрована велика кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Зокрема із Західної та Центральної України. Майже 15% від загальної кількості звернень припадає на Київську область, так само близько 15% – на Дніпропетровську, 10% – на м. Київ [4]. У західному регіоні найбільш активні звернення зі Львівщини – 15%. Чимало переселенців прихистила Івано–Франківська область – тут кількість звернень зросла майже втричі – до 10%. У Закарпатській області 5% звернень [4]. Насправді це великий показник, бо раніше тут найменше зверталися через випадки домашнього насильства.

Кількість звернень зросла і в Одеській області – до 10%. А в Харківській області спостерігаємо зниження такої статистики – 6% звернень, у довоєнний час їх було більше [4].

Основними інструментами виявлення домашнього насильства в «Ла Страда – Україна» залишаються національні гарячі лінії. Це Національна гаряча лінія з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації (тел.: 0800 500 335 або 116 123 з мобільного), вона працює в

Україні з 1997 р. Та Національна гаряча лінія для дітей та молоді (тел.: 0800 500 225 або короткий 116 111 з усіх мобільних операторів).

Ці гарячі лінії завжди працювали лише в офісному форматі, навіть коли була пандемія COVID – 19, штат працював дистанційно, але консультанти гарячих ліній працювали в своїх кабінетах. Але коли розпочалася повномасштабна війна, було запропоновано всім їм евакуюватися з Києва до безпечніших територій, задля безпеки консультантів. З 24 лютого до 10 березня гарячі лінії працювали лише в електронному режимі, надавалися консультації через соціальні мережі. З 11 березня 2022 року штат повністю відновили свою роботу і лінії працюють у цілодобовому режимі. Як у телефонному форматі, так і онлайн через соціальні мережі.

3.2 Рекомендації щодо використання технологій соціальної роботи у профілактиці та протидії домашньому насильству над дітьми

Навіть під час війни, коли люди перебувають у стресових умовах та залежать один від одного, проблема домашнього насильства стає ще більш актуальною та небезпечною. Людям, які постраждали від насильства, у складних умовах важче знайти вихід і попросити допомоги, вони стають ще більш уразливими та залежними від кривдників.

В Україні, незважаючи на війну, всі відповідальні органи продовжують свою роботу для того, щоб запобігти та захистити постраждалих від насильства. Один з таких інструментів – цілодобова та безкоштовна "гаряча лінія" з протидії торгівлі людьми, домашньому насильству, насильству з ознакою статі та насильству щодо дітей за номером 15–47.

На номері 15–47 діє «гаряча лінія», яка приймає звернення від усіх, хто шукає допомогу у протидії торгівлі людьми, запобіганні та протидії домашньому

насилъству, насилъству за ознакою статі та насилъству стосовно дітей. Крім цього, на лінії можна отримати роз'яснення, контактну інформацію з питань безпеки, оборони, гуманітарної та соціальної допомоги. Заявники також можуть отримати психологічну підтримку, якщо звернулися з питань, пов'язаних з воєнними діями.

Україна має розвинуту мережу спеціалізованих служб, які допомагають людям, що постраждали від домашнього насилъства та / або насилъства за ознакою статі. Ця мережа включає мобільні бригади соціально-психологічної допомоги, притулки з цілодобовим перебуванням (до 90 днів), денні центри соціально-психологічної допомоги з кризовими кімнатами для цілодобового перебування (до 10 днів), спеціалізовані служби консультування, регіональні та місцеві "гарячі лінії" з питань запобігання та протидії домашньому насилъству, насилъству за ознакою статі та насилъству стосовно дітей, а також інші заклади та установи для надання допомоги постраждалим особам, такі як соціальні квартири, центри соціально-психологічної допомоги, ресурсний центр примирення та корекційно-відновлювальні програми, а також пункти невідкладної анонімної медико-психологічної допомоги для осіб, постраждалих від домашнього насилъства.

Програма Фонду Народонаселення (ФН) ООН з протидії та запобігання гендерно зумовленому насилъству допомогла створити високоспеціалізовані послуги постраждалим, такі як: притулки, кризові кімнати, денні центри, мобільні групи поліції для реагування на домашнє насилъство, національну «гарячу лінію» із попередження домашнього насилъства, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги, пункти невідкладної медичної допомоги для постраждалих від домашнього насилъства. Для підтримки та допомоги жінкам, чоловікам, дівчатам і хлопцям, які постраждали від насилъства пов'язаного з війною, зокрема, сексуального, ФН ООН створив Центри допомоги врятованим, де постраждалі можуть отримати психологічну допомогу, юридичні консультації; інформаційну підтримку з медичної допомоги, державних виплат,

гуманітарної допомоги, тимчасового прихистку. Ще один сервіс, за допомогою якого Фонд ООН у галузі народонаселення реагує на виклики війни – онлайн – платформа «Аврора» [32].

Відповідно до ст. 1 закону, «запобігання домашньому насильству» – система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на підвищення рівня обізнаності суспільства щодо форм, причин і наслідків домашнього насильства, формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед до постраждалих дітей, викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь – яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються» [30].

Соціально-педагогічна робота в аспекті профілактики домашнього насильства щодо дітей базується на концепції «допомоги для самопомоги». Це означає, що людина є суб'єктом соціальної роботи, а не об'єктом, і їй формують відповідальність за своє життя та свідоме користування своїми правами. Для реалізації цієї концепції потрібно виявляти особливості та проблеми молоді, формувати позитивну мотивацію до сприйняття соціальних послуг, встановлювати контакти з молоддю та їхніми сім'ями, надавати комплекс соціальних послуг, що допоможе не тільки відмовитися від насильства, а й підвищити соціальний статус молоді та розвивати її особистість.

Технології можуть бути корисним інструментом для профілактики та протидії домашньому насильству над дітьми, але також дуже важливо проводити просвітницькі заходи та курси, щоб навчити батьків, вчителів та інших дорослих розпізнавати ознаки домашнього насильства над дітьми та навчити їх ефективно реагувати на такі ситуації. Ось кілька просвітницьких заходів та курсів, які можуть бути корисними:

1.Курси для батьків: Курси для батьків можуть допомогти їм навчитися, як створити безпечне та підтримуюче оточення для дітей, як розпізнати ознаки домашнього насильства та як ефективно реагувати на такі ситуації. Основною метою таких курсів є підвищення обізнаності та розуміння батьками того, як запобігти насильству в сім'ї, та забезпечення дітей безпечним та здоровим оточенням.

На курсах для батьків можуть бути обговорені такі теми, як визнання ознак насильства, наслідки насильства для дітей, способи ефективної комунікації з дітьми, способи вирішення конфліктів та забезпечення безпеки в сім'ї. Важливим аспектом таких курсів є використання методів активного навчання, таких як рольові ігри, дискусії та взаємна підтримка між учасниками. Курси для батьків можуть бути проведені в різних форматах, таких як особисті зустрічі, вебінари, відеоконференції тощо.

Деякі організації пропонують безкоштовні курси для батьків, які доступні в Інтернеті. Одним з прикладів таких курсів є курс «Виховання без насильства», який розроблений ЮНІСЕФ у співпраці зі Світовою організацією охорони здоров'я. Курс забезпечує доступ до інформації про важливість запобігання насильства над дітьми та пропонує конкретні поради та інструменти для батьків та опікунів. Крім того, курс дозволяє батькам спілкуватися між собою та отримувати підтримку від інших батьків.

2.Навчання для вчителів: Навчання для вчителів може бути важливим інструментом у профілактиці домашнього насильства над дітьми, оскільки вчителі можуть здійснювати роль попередження, визнання та реагування на випадки насильства над дітьми. Воно може включати такі теми, як визнання ознак насильства, профілактика насильства в сім'ї та в школі, реагування на випадки насильства, співпраця з батьками, соціальна підтримка дітей, які стали жертвами насильства, та співпраця з іншими професійними групами, такими як соціальні працівники та правоохоронні органи.

Навчання для вчителів може бути проведене в різних форматах, таких як курси, семінари, тренінги або вебінари. Організації, які працюють з проблемою насильства над дітьми, можуть пропонувати навчальні матеріали та програми для вчителів. Наприклад, ЮНІСЕФ розробив навчальні матеріали для вчителів, які допомагають виявляти та реагувати на випадки насильства над дітьми. Навчання для вчителів може бути корисним не тільки для попередження та реагування на насильство в сім'ї, але й для створення позитивної шкільної клімату, що забезпечує дітям безпечне та підтримуюче оточення. Вчителі можуть допомогти створити атмосферу толерантності, поваги та взаєморозуміння, а також навчити дітей ефективно спілкуватися та розв'язувати конфлікти.

3. Організація просвітницьких заходів: Програми та заходи можуть бути спрямовані на попередження насильства, підвищення свідомості про наслідки насильства над дітьми, надання підтримки для жертв насильства та інші аспекти.

Організації можуть проводити просвітницькі заходи у різних форматах, таких як воркшопи, семінари, конференції, лекції та інші події. Ці заходи можуть бути призначені для батьків, вчителів, студентів, соціальних працівників, медичних працівників та інших професійних груп.

Основними темами просвітницьких заходів можуть бути:

- Визнання ознак насильства над дітьми та його наслідки.
- Способи попередження насильства над дітьми.
- Роль батьків у запобіганні насильства над дітьми та вихованні здорових та щасливих дітей.
- Роль вчителів та інших професійних груп у запобіганні насильства над дітьми.
- Роль держави та громадськості у боротьбі з насильством над дітьми.

Також можуть бути організовані заходи, що спрямовані на допомогу жертвам насильства та їхнім батькам. Наприклад, такі заходи можуть надавати

інформацію про те, як діяти у випадку насильства над дітьми, як звертатися за допомогою, як відновити психологічну стабільність тощо.

Онлайн – курси та вебінари: Багато організацій, які займаються протидією домашньому насильству над дітьми, пропонують онлайн – курси та вебінари, які можуть бути корисними для тих, хто хоче дізнатися більше про цю тему та як реагувати на домашнє насильство над дітьми. Ці курси можуть бути доступними безкоштовно або за невелику плату, і вони можуть бути корисними для батьків, вчителів, соціальних працівників та будь – яких інших дорослих, які мають контакт з дітьми.

Ці інтерактивні формати дозволяють широкому колу людей здобути знання та навички у зручний для них час і місце.

Онлайн – курси можуть охоплювати різноманітні теми, такі як:

- Виявлення ознак насильства над дітьми та його наслідки.
- Способи попередження насильства над дітьми.
- Роль батьків у запобіганні насильства над дітьми та вихованні здорових та щасливих дітей.
- Роль вчителів та інших професійних груп у запобіганні насильства над дітьми.
- Роль держави та громадськості у боротьбі з насильством над дітьми.

Основними перевагами онлайн – курсів та вебінарів є:

- Широкий охоплюваний аудиторією.
- Зручний формат навчання у будь–який час та в будь–якому місці.
- Взаємодія з експертами та іншими учасниками.
- Відсутність обмежень у часі та місці.
- Відсутність витрат на подорожі та проживання.

Мобільні додатки: Існує багато мобільних додатків, які можуть бути корисними для профілактики та протидії домашньому насильству над дітьми. Основними перевагами використання мобільних додатків є швидкість і легкість

доступу до інформації, можливість надання допомоги в режимі онлайн, зберігання даних про насильство, а також анонімність та конфіденційність.

Користування соціальними мережами: Соціальні мережі можуть бути корисними для збору інформації про домашнє насильство та сприяти профілактиці цього явища. Багато організацій, які займаються протидією домашньому насильству над дітьми, мають свої сторінки в соціальних мережах, на яких розміщують інформацію про свою роботу та корисні поради для батьків та інших дорослих.

Ось декілька порад щодо користування соціальними мережами як профілактика домашнього насильства над дітьми:

1. Поширення освітніх матеріалів. На сторінках соціальних мереж можна поширювати освітні матеріали про домашнє насильство над дітьми та про те, як йому запобігти. Наприклад, відео з порадами, інфографіки, статті тощо.
2. Створення груп. В соціальних мережах можна створювати групи для батьків, вчителів, дітей, які стикнулися з насильством, і надавати їм підтримку та поради.
3. Звернення до служби порятунку. Сторінки соціальних мереж можуть містити посилання на телефони служб порятунку та інші корисні контакти.
4. Виявлення та повідомлення про випадки насильства. Соціальні мережі можуть бути корисними для виявлення випадків насильства над дітьми та повідомлення про них службам порятунку. У таких випадках важливо виявляти та повідомляти про насильство безпосередньо до органів правопорядку, а не розміщувати цю інформацію в соціальних мережах.
5. Контроль за діяльністю дітей в соціальних мережах.

Електронні повідомлення: Багато організацій також використовують електронні повідомлення для надання підтримки та порад щодо домашнього насильства над дітьми. Наприклад, батьки можуть підписатися на щотижневий

бюлетень, який містить корисні поради та інформацію про протидію домашньому насильству над дітьми.

Рекомендації щодо використання електронних повідомлень в таких цілях:

1. Інформаційні повідомлення: надсилання інформаційних повідомлень батькам і дітям про наслідки домашнього насильства може допомогти зрозуміти серйозність проблеми і надихнути на проактивні дії.
2. Взаємодія зі школами та вчителями: електронні повідомлення можуть бути використані для забезпечення комунікації між батьками та вчителями, щоб забезпечити підтримку дітей, які можуть бути жертвами домашнього насильства.
3. Підтримка дітей: можна використовувати електронні повідомлення, щоб надіслати підтримку дітям, які можуть бути жертвами домашнього насильства. Також можна надіслати повідомлення, які надихатимуть дітей на виявлення сил для виходу зі складних ситуацій.
4. Організація кампаній: електронні повідомлення можуть бути використані для організації кампаній з профілактики домашнього насильства. Наприклад, можна розсилати повідомлення з запрошенням до участі в акціях, маршах, протестах, спрямованих на зменшення домашнього насильства.
5. Посилення освіти: електронні повідомлення можуть бути використані для поширення інформації про домашнє насильство та виховання свідомих інтернет – користувачів.

Варто пам'ятати, що жодна технологія не може замінити роботу та підтримки людей у профілактиці та протидії домашньому насильству над дітьми. Технології можуть бути корисними інструментами, але вони не замінять людської емпатії та підтримки. Для успішної боротьби з домашнім насильством над дітьми необхідна співпраця всіх зацікавлених сторін, таких як організації, державні установи, школи та громадськість.

Узагалі, профілактика та протидія домашньому насильству над дітьми – це складний процес, який потребує уваги, часу та ресурсів. Використання технологій може допомогти в цьому процесі, але це має бути лише одна з багатьох стратегій, які повинні використовуватися в цій боротьбі.

Висновки до розділу 3

Діти, які постраждали від домашнього насильства в умовах російсько-української війни, мають специфічні потреби, пов'язані з їхнім психологічним та фізичним станом. Вони можуть потребувати медичної допомоги, психотерапії, соціальної підтримки та реабілітації. Зокрема, їм можуть знадобитися послуги соціального працівника, психолога, педагога, юриста, лікаря – психіатра та інших фахівців.

Діти, які постраждали від домашнього насильства, можуть відчувати постійний стрес, тривогу та паніку, тому важливо забезпечити їм безпечні умови перебування, добру харчування та достатньої кількості сну. Для їх соціалізації та психологічного відновлення важливо забезпечити доступ до освіти, культурних та розважальних заходів, спорту та інших форм дозвілля.

Рекомендації щодо використання технологій у профілактиці та протидії домашньому насильству над дітьми включають в себе використання різноманітних технологій, таких як інформаційні кампанії, онлайн – тренінги, інші форми роботи з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Для забезпечення ефективності використання технологій в профілактиці та протидії домашньому насильству над дітьми рекомендується залучення фахівців, які можуть розробляти інформаційні продукти та організовувати відповідні заходи. Крім того, необхідно забезпечити доступність цих технологій

для всіх категорій населення, включаючи людей з обмеженими можливостями та тих, хто проживає в сільській місцевості.

Технології можуть використовуватися для поширення інформації про наслідки домашнього насильства над дітьми, методів профілактики та протидії цьому явищу. Онлайн – тренінги та мобільні додатки можуть допомогти дітям та батькам отримати інформацію та підтримку у випадку насильства. Також можуть бути використані спеціальні інформаційні портали та гарячі лінії, які надають консультації та допомогу у разі потреби.

Застосування технологій соціальної роботи може зробити процес профілактики та протидії домашньому насильству більш доступним та ефективним для дітей та їх батьків. Однак важливо пам'ятати, що технології соціальної роботи мають бути спрямовані також на підтримку особистого контакту та взаємодію дітей та їхніх батьків. Тому, рекомендації щодо використання технологій соціальної роботи у профілактиці та протидії домашньому насильству над дітьми мають на меті створити атмосферу в родині, комфортну для життя та розвитку дітей, формувати культуру з нульовим толеруванням домашнього насильства.

ВИСНОВКИ

Домашнє насильство над дітьми є серйозною проблемою, яка включає фізичне, емоційне або сексуальне насильство, знехтування або експлуатацію дитини в межах власного домашнього оточення. Це може бути здійснене батьками, опікунами або іншими дорослими, які мають відповідальність за догляд за дитиною.

Домашнє насильство над дітьми може призводити до фізичних травм, емоційного стресу, негативного впливу на розвиток і психічне здоров'я дитини. Це може залишати тривалі наслідки на життя дитини, такі як низька самооцінка, проблеми зі здоров'ям, навчанням та міжособистісними відносинами.

До технологій роботи з постраждалими від домашнього насильства можна віднести різні підходи та методи, що спрямовані на підтримку, захист і відновлення дітей, які були свідками або жертвами насильства в сім'ї. Такі як: індивідуальна терапія, що включає психологічну підтримку та терапевтичні методи, спрямовані на зцілення емоційних травм у дітей; групова робота, яка може бути корисна для дітей, що пережили насильство, оскільки вони можуть спілкуватися з іншими дітьми, що перебувають у подібній ситуації, це допомагає відчувати підтримку, поділитися досвідом та вчитися від інших; робота з сім'єю, де соціальні працівники працюють зі сім'ями, щоб встановити безпечні та підтримуючі умови для дітей; попередження повторного насильства, де фахівці сприяють розумінню та усуненню факторів, які можуть сприяти повторному насильству в родині; співпраця з іншими професіоналами, такими як психологи, педагоги, лікарі, поліція та інші, щоб забезпечити комплексний підхід до підтримки дітей, які постраждали від домашнього насильства.

Технології соціальної роботи з дітьми, що постраждали від домашнього насильства, орієнтовані на створення безпечного середовища, забезпечення емоційної підтримки, допомогу у зціленні травм та попередження подальшого

насильства. Ці підходи допомагають дітям відновитися після травматичного досвіду та забезпечити їхнє здоров'я, благополуччя та нормальний розвиток.

У соціальній роботі з сім'ями та дітьми, які зазнали домашнього насильства, застосовуються різні технології, такі як діагностування та соціально-педагогічна профілактика домашнього насильства.

Діагностування домашнього насильства дозволяє фахівцям отримати уявлення про розміри проблеми та її вплив на дітей. Це важливо для розробки ефективних стратегій і ресурсів, необхідних для підтримки постраждалих дітей. Воно дозволяє ідентифікувати потреби та ризики, з якими стикаються діти, що постраждали від домашнього насильства. Це може включати фізичні та психологічні потреби, які потребують негайної уваги та втручання соціальних працівників.

Соціально-педагогічна профілактика спрямована на запобігання повторному випадку насильства та на створення здорового та безпечного середовища для дітей. Це може включати роботу з родинами, підвищення обізнаності щодо насильства, навчання навичкам розрізнення та вирішення конфліктів, а також розвиток позитивних родинних взаємин.

Фахівці соціальної роботи надають інформацію та поради щодо правових прав дітей та їхньої сім'ї. Вони можуть допомогти заявити в поліцію, отримати захисний наказ або звернутися до суду щодо справи про насильство.

Після пережитого насильства дитині може знадобитися допомога у відновленні її нормального життя. Соціальні працівники працюють над забезпеченням доступу до освіти, медичного обслуговування та інших ресурсів, що сприяють фізичному і соціальному відновленню дитини.

Війна сама по собі створює економічні, соціальні та психологічні стреси, які можуть призводити до зростання напруженості у сім'ях та сприяти виникненню конфліктів. Наявність воєнних дій і небезпека для життя можуть також викликати появу посттравматичного стресового розладу у ветеранів війни, що може впливати на їхню поведінку та відносини в родині.

Так у зв'язку зі станом війни і певними економічними та соціальними факторами, в Україні спостерігається збільшення випадків домашнього насильства, яке може виявлятися в різних формах і залишатися непомітним. Насильство в сім'ї та інших дитячих закладах суперечить принципам захисту прав дитини, встановленим Законом України "Про охорону дитинства". Згідно з цим законом, кожна дитина має право на свободу, особисту недоторканність і захист гідності, а дисципліна і порядок повинні базуватися на взаємоповазі, справедливості і виключати приниження честі та гідності дитини.

Під час війни домашнє насильство загострюється, і деякі діти, які стають жертвами насильства, можуть потрапляти в конфлікт з законом та взаємодіяти з правоохоронними органами. Показники судових справ, пов'язаних із домашнім насильством, залежать від області і віддаленості від зони бойових дій. Ближче до зони бойових дій фіксується менше справ про домашнє насильство. Однак в районах, де ведуться активні бої, питання безпеки визначають пріоритети, і справи про домашнє насильство можуть відкладатися на другий план.

Показники Гарячої лінії ГО "Ла Страда – Україна" свідчать про збільшення звернень щодо домашнього насильства. Найчастіше такі звернення надходять з регіонів, де зареєстрована велика кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Це може бути пов'язано зі складною життєвою ситуацією, втратою житла, невпевненістю у майбутньому та переорієнтацією у новому середовищі.

Профілактична робота та навчання основам безпеки повинні починатися з самого раннього дитинства. Дітям слід навчати про їхні права, особисту гідність і вміння встановлювати здорові границі у взаєминах з іншими. Важливо навчити дітей розрізняти негативні та насильницькі поведінки, а також навчати їх ефективним комунікаційним навичкам, які допоможуть уникнути конфліктних ситуацій та звернутися по допомогу, якщо це необхідно.

Освіта для батьків та дорослих також грає важливу роль у протидії домашньому насильству. Інформаційні кампанії, тренінги та консультації можуть допомогти підвищити свідомість про проблему насильства та навчити

ефективним стратегіям врегулювання конфліктних ситуацій. Важливо поширювати інформацію про доступні ресурси та послуги для постраждалих від насильства та зробити їх більш доступними.

Державні органи та громадські організації повинні спільно працювати над розробкою та впровадженням ефективних політик і програм, спрямованих на запобігання домашньому насильству та захист постраждалих. Важливо забезпечити фінансування та ресурси для розвитку служб допомоги, притулків та центрів, які надають підтримку та захист жертвам насильства.

Однією з ключових складових боротьби з домашнім насильством є правовий аспект. Необхідно зміцнювати законодавство, що стосується домашнього насильства, і забезпечувати його ефективне застосування. Це може включати зміни в кримінальному кодексі, адміністративних правопорушеннях та процедурах охорони жертв.

Важливо створити механізми для легкого доступу до правосуддя для постраждалих від домашнього насильства, забезпечити їхню безпеку і конфіденційність під час судових процесів.

Крім того, слід працювати над усуненням культурного мовчання та стигми, що оточує домашнє насильство. Суспільство повинно визнати цю проблему, відверто говорити про неї і відмовитися від толерантності до будь – якого випадку насильства. Важливо проводити освітні кампанії, публічні дебати та заходи, спрямовані на зміну стереотипних уявлень про насильство та залучення громадськості до розв'язання проблеми.

Нарешті, міжнародне співробітництво також має важливе значення в боротьбі з домашнім насильством. Країни повинні спільно працювати над обміном досвідом, найкращими практиками та розробкою міжнародних стандартів, спрямованих на запобігання та припинення домашнього насильства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бенуел С., Барклай Т., Дюбан Е., Філіпс Р. Домашнє насильство в Україні. Правозахисники. Міннесоти, 2000. 67 с.
2. Бондаровська В. М., Кочемировська О. О., Лактіонова Г. М. та ін. Стан системи попередження насильства в сім'ї в Україні: правові, соціальні, психологічні та медичні аспекти / заг. ред. О. Кочемировська. Київ : Вид-во ФОП Клименко Ю. Я., 2010. 372 с.
3. Бондаровська В. Що ми можемо зробити, щоб запобігти домашньому насильству. Київ : Логос, 1999. 60 с.
4. Війна не скасовує потребу протидіяти домашньому насильству. Ла Страда – Україна: сайт. URL: <https://la-strada.org.ua/articles/vijna-ne-skasovuye-potrebu-protydiyaty-domashnomu-nasyilstvu.html> (дата звернення: 19.05.2023).
 - а. Департамент у справах сім'ї, молоді та спорту Харківської міської ради / Офіційний веб. портал. URL: <https://www.city.kharkiv.ua/uk/gorodskaya-vlast/ispolnitelnyie-organyi/departamentyi/departament-po-delam-semi-molodezhi-i-sporta.html> (дата звернення 13.04.2023)
5. Дитинство під обстрілами: чи можна змусити батьків або опікунів вивезти дитину у безпеку? Евакуація. City. 2023, 19 лют. URL : <https://evacuation.city/articles/266505/ditinstvo-pid-obstrilami-chi-v-okupacii-chi-mozhna-zmusiti-batkiv-abo-opikuniv-vivezti-ditinu-u-bezpe>
6. Дмитренко М. І., Тропін М. В., Власов П. О. Попередження насильства у сім'ї : метод. рекомендації. Дніпропетровськ : Дніпропетр. юрид. Ін-т МВС України, 2001. 56 с.
7. Домашнє насильство крізь призму війни. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2022/11/29/251536/> (дата звернення: 19.04.2023)

8. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково – практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2019. 288 с.
9. Журавель Т. В. Соціально–педагогічна робота з профілактики насильства щодо дітей / Соціальна педагогіка : навч. посібник / За заг. ред. О. В. Безпалько; Авт. - кол. О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, Т. Г. Веретенко та ін. Київ : Академ. видав, 2013. С. 197–209.
10. Запобігання та протидія насильству в сім'ї : методичні рекомендації для соціальних працівників. Київ : ДЦССМ, 2004. 192 с.
11. Змисла М. Домашнє насильство крізь призму війни. *Українська правда*, 2022, 29 листоп. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2022/11/29/251536/> (дата звернення: 19.01.2023)
12. Змисла М. Чи втратило домашнє насильство свою актуальність в умовах воєнного стану? *Юридична газета on-line*. 2023, 14 берез. URL : <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/chi-vtratilo-domashne-nasilstvo-svoyu-aktualnist-v-umovah-voennogo-stanu-.html>
13. Келлі Ліз. Насильство щодо жінок і дітей. Новий погляд на поліцейську діяльність, її інноваційність та професіоналізм : посіб. Львів : Астролябія, 2011. 176 с.
14. Книженко О. Домашнє насильство: проблеми кваліфікації. Науковий часопис Національної академії прокуратури України, 2019. №. 2. С. 45–52.
15. Конституція України. Від 28.06.1996 № 254к/96–ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp#Text> (дата звернення: 19.04.2023)
16. Лопушинський І. П., Ковнір О. І., Некряч А. І. Запобігання та протидія домашньому насильству: механізми реалізації в сучасній Україні. Наукові перспективи, 2020. № 6(6). С. 159–168.

17. Лукашевич М. П., Семигіна Т. В. Соціальна робота (теорія і практика): підруч. Київ : Каравела, 2009. 368 с.
18. Максимова Н. Ю., Мілютіна К. Л. Соціально-психологічний аспект проблем насильства. Київ : Либідь, 2003. 337 с.
19. Матір загиблого в Авдіївці п'ятимісячного хлопчика раніше відмовилася від евакуації (ВІДЕО). Ракурс. 2023, 01 квіт. URL : <https://racurs.ua/ua/n181549-matir-zagyblogo-v-avdiyivci-p-yatymisyachnogo-hlopycha-ranishe-vidmovylasya-vid-evakuaciyi-video.html>
20. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству : Лист Міністерства освіти і науки України від 18.05.2018 р. № 1/11–5480. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18#> (дата звернення: 04.05.2023).
21. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству : монографія. А. О. Галай, В. О. Галай, Л. О. Головка, В. В. Муранова та ін. / за заг. ред. А. О. Галай, Київ : КНТ, 2014. 160с.
22. Міленко В., Мосієнко С. Жінки і діти, які зазнали насилля в сім'ї. Робота психологічної та соціальної служби: завдання, форми і перспективи. *Психолог*. 2010. № 35–36. С. 48–51
23. Моніторинг національної судової практики розгляду судами кримінальних, цивільних справ і справ про адміністративні правопорушення, пов'язаних із вчиненням насильства в сім'ї / за ред. О. А. Шаповалової. Київ : ВАІТЕ, 2014. 190 с.
24. Науменко О. Насильство в сім'ї: причини, наслідки, міфи. *Психолог дошкілля*. 2018. №1. С.15–18.
25. Національна гаряча лінія з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації. URL: <https://la-strada.org.ua/garyachi-liniyi>
26. Національна поліція України: офіційний сайт URL: <https://www.npu.gov.ua> (дата звернення: 19.04.2023)

27. Педагогіка та психологія. Науковий вісник Мукачівського державного університету / за ред. Т. Щербан, Г. Товканець 2015. № 1. С. 125–129.

28. Пивоваров В. В., Ілліна А. В. Кримінологічний аналіз законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 1. С. 280–284

29. Попередження домашнього насильства : навч. посіб. / О.А. Калашник та ін. Київ, 2016. 92 с.

30. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 01.01.2020 № 2671–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229–19#Text> (дата звернення: 13.04.2023)

31. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі: Постанова Кабінету Міністрів України (ПКМУ)) №658 від 22 серпня 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658–2018–п#Text>

32. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402–III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402–14#Text>

33. Програма з протидії та запобігання гендерно-умовленому насильству. URL: https://ukraine.unfpa.org/uk/GBV_services (дата звернення: 19.01.2023).

34. Соціальна педагогіка: теорія та практика / Юрків Я. І. Насильство дітей у сім'ї як соціально-педагогічна проблема, 2013. № 4. С. 80–88

35. Соціальна робота в Україні: навч. посіб. / уклад. С. Я. Марченко, О. В. Безпалько, І. Д. Зверєва та ін. Київ : Наук. світ, 2003. 233 с.

36. Соціальна робота з різними групами клієнтів : навч. посіб. / уклад. : Т. Д. Кочубей, О. М. Бойко. Умань : ФОП Жовтий О. В., 2016. 278 с.

37. Старчук О. Заходи запобігання та протидії домашнього насильства: український досвід у міжнародному контексті. Історико – правовий часопис, 2019. № 2. С. 83–87.

38. Судова влада України. URL: <https://court.gov.ua/> (дата звернення: 19.04.2023).
39. Трубавіна І. М. Соціально–педагогічна робота з неблагополучною сім’єю/ І. М. Трубавіна. Київ : ДЦССМ, 2002. 216 с
40. Трубавіна, І. М. Запобігання і протидія насильству в сім’ї : метод. матеріали. Київ : ДЦССМ, 2004. 107 с.
41. Шаргородська С. Насилля в сім’ї: види, наслідки, шляхи подолання / С. Шаргородська // Соціальний педагог, 2007. №2. С. 14–16
42. Щученко М. Не витримало серце: в Авдіївці померла 6-річна дівчинка, яка жила у підвалі (відео). НСНУкраїна, 2023 12 січ. URL : <https://nikopolnews.net/ukraina/mariana-v-avdiivtsi-pomerla/>
43. Як війна вплинула на домашнє насильство? URL: <https://www.prostir.ua/?news=yak-vijna-vplynula-na-domashnje-nasylstvo> (дата звернення: 19.04.2023).